

Konserwacja i restauracja skrzyni wiannej – *trówły* z 1830 roku ze zbiorów Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Sylvia Kudła-Herner
Pracownia Konserwacji Zabytków ARTCON

***Trówła (tróhła)*¹ to skrzynia posażna charakterystyczna dla Śląska Cieszyńskiego, w której kobiety przechowywały odzież oraz cenne przedmioty.** Drewniany, malowany mebel był bardzo popularny od 2. połowy XVIII wieku aż do I wojny światowej². Skrzynie te pełniły przede wszystkim funkcję użytkową, czyli służyły do składowania, a ponadto były istotną częścią posagu każdej panny młodej, przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Zawartość skrzyni i jej wygląd świadczyły o statusie materialnym właścicielki. Tradycja nakazywała, by były okazałe i bogato zdobione, ponieważ często stanowiły najważniejszy element wyposażenia wiejskiej chaty.

Skrzynia zaprezentowana w niniejszym artykule pochodzi ze Śląska Cieszyńskiego, a dokładnie z Leśnicy, części wsi Brenna. Z całą pewnością stanowiła chlubę panny młodej, dla której została wykonana. Datowana jest na 1830 rok, o czym informuje inskrypcja na licu obiektu. Fakt, iż jest zamknięta na klucz, a dodatkowo wyposażona została w tak zwany półskrzynek, świadczy o tym, że oprócz świątecznej odzieży przechowywano w niej inne cenne rzeczy: dokumenty, dewocjonalia, pieniądze.

1 [b.a.], *Tróhła, tróchła, trówła*, [w:] *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Teschener Dialekt des Polnischen*, [a:] <https://web.archive.org/web/20070928145739/https://www.bkge.de/wbteschenerdialekt.php?artikel=774>, dostęp: 14.10.2022.

2 [b.a.], *Trówła. Portret podwójny*, [a:] <http://www.zamekcieszyn.pl/pl/arttykul/trowla--portret-podwojny-860>, dostęp: 14.10.2022.

Obiekt obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, do którego został zakupiony w 1973 roku. Nadano mu numer inwentarzowy GPE-58. Wiadomo, że aż do lat 20. XX wieku skrzynia wykorzystywana była zgodnie ze swoim pierwotnym przeznaczeniem. W późniejszym czasie, z racji zmiany upodobań oraz mody, pełniła funkcje gospodarcze, służąc do przechowywania ziarna i siewki. W chwili zakupu przez Muzeum skrzynia prawdopodobnie nie miała podnóżka, co widoczne jest na rysunku wykonanym do karty ewidencyjnej zabytków ruchomych. Po przejściu przez placówkę poddano ją pracom konserwatorskim, takim jak: utrwalenie warstwy malarskiej, oczyszczenie pociemniałego tła, uzupełnienie osypanych elementów³. Nowy podnóżek wykonano prawdopodobnie w późniejszym okresie, ponieważ jego powierzchnię pomalowano na kolor zielony, dopasowując do pociemniałego tła skrzyni.

Opis formy, barwy, techniki wykonania i funkcji przedmiotu. Przynależność przedmiotu do grupy etnicznej, społecznej, zawodowej, płci lub wieku. Chronologia powstania i użytkowania analogicznych przedmiotów w najbliższej okolicy. Ostatnia data użytkowania opisanego przedmiotu. Powszechność lub rzadkość występowania. Związek z warunkami fizjograficznymi i gospodarczymi. Odnosny folklor.

Skrzynia do lat dwudziestych pełniła swoją pierwotną funkcję tj. służyła do przechowywania kobiecej odzieży świątecznej. W chwili zakupu przetwarzano w niej zboże.

Ścianka frontowa

Przedmiot publikowano:		Nr inwentarza (liszu, błony, odbitki)
Nazwisko i imię zbieracza Pucher Andrzej		Miejsce przechowania Simiaty
Data i sposób pozyskania 18.IX.1973r. Zakup		Dane dodatkowe
Podpis wypełniającego kartę i data wypełnienia S. Kudła-Herner		

Ryc. 1. Karta muzealna obiektu, skan wykonany w Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

³ Informacje dotyczące historii obiektu zaczerpnięte zostały z tzw. karty ewidencyjnej zabytków ruchomych znajdującej się w Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”.

MUZEUM		PRZEDMIOT	POCHODZENIE
		Skrzynia wianna	Kraj Polska Grupa etniczna Górale
<i>Skrzynia Góral 1800/6</i> Nr inwentarza GPE-58		Nr katalogu	Województwo i powiat Katowice, pow. Cieszym
Przedmiot tworzy zespół z Nr Nr		Nazwa gwarowa "trówia"	Gmina i wieś Brenna-Łeśnica
Data i warunki pozyskania przedmiotu 18.IX.1973r. Zakup.		Cechy charakterystyczne Ścianki łączone na "cynki", wieko ujęte profilowanymi listwami. W bocznych ścianach żelazne uchwyty. Skrzynia nie posiada podnóżka.	Pochodzenie rodzime rodzime Data i miejsce wykonania przedmiotu, imię, nazwisko, wiek i adres wykonawcy 1830r.
Materiał i technika wykonania Drewno. Stolarka. Metal. Kowalstwo.		Miejsce na fotografię lub rysunek	
Wymiary i waga Szerokość: 110cm Głębokość: 62cm Wysokość: 46cm			
Stan zachowania, restauracja i konserwacja Drewno stan dobry. Malatura osypuje się, duże ubytki, barwniki wyblakłe, pociemniałe. Utrwalenie warstwy malarskiej, oczyszczenie pociemniałego tła, uzupełnienie osypanych elementów, punktowanie, laknowanie, olejowanie.			

Ryc. 2. Karta muzealna obiektu, skan wykonany w Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Stan zachowania

Tytułowa skrzynia w 2021 roku została poddana pracom konserwatorskim i restauratorskim, dzięki czemu można było lepiej zaznajomić się z tematem zarówno od strony technologicznej, jak i historycznej⁴. Przed rozpoczęciem prac konserwatorskich ogólny stan zachowania skrzyni określono jako średni. Jej drewniane elementy były w dosyć dobrej kondycji, natomiast malatura w zdecydowanie złej. Obiekt częściowo został zaatakowany przez owadzie szkodniki drewna, a większość otworów znajdowała się w podstawie skrzyni. Żerowiska były nieaktywne, na co wskazywały brak mączki drzewnej oraz obłe i czarne otwory wylotowe. Ich rozmiary oscylujące między 3 a 5 mm pozwalały na stwierdzenie porażenia drewna przez owady z rodziny kołatkowatych.

4 Konserwację i restaurację przeprowadziła Sylwia Kudła-Herner, Pracownia Konserwacji Zabytków ARTCON.

tych (*Anobiidae*)⁵. Dodatkowo w dolnych partiach skrzyni oraz na licu dostrzegalne było porażenie mikroorganizmami, co objawiało się białymi wykwitami. Drewniana konstrukcja skrzyni była rozeschnięta, na co w głównej mierze wskazywała przerwa między deskami w dnie oraz na wieku obiektu. Problem rozsychania występował znacznie wcześniej, ponieważ wadę tę próbowano naprawić poprzez wprowadzanie gwoździ, których zadaniem była stabilizacja pracy drewna. Wtórne nóżki wykonano niestarannie, niedopasowano ich kształtu oraz wysokości do charakteru skrzyni.

Ryc. 3. Ściana czołowa skrzyni, stan przed pracami konserwatorskimi
Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

Ryc. 4. Ściana boczna skrzyni, stan przed pracami konserwatorskimi
Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

5 Do rodziny tej należą kołatek domowy, kołatek uparty oraz wyschlik grzebykorożny. Najbardziej sprzyjającymi warunkami dla rozwoju tych owadów są temperatura 20°C oraz wilgotność powietrza na poziomie ok. 70%.

Kolorystyka skrzyni znana była z rysunków poglądowych wykonanych w latach 70. XX wieku, znajdujących się w karcie ewidencyjnej zabytków ruchomych. Warstwa malarska uległa zmianom fotochemicznym, ponieważ punktowania oraz warstwy malarskie były silnie pociemniałe i ze zmianami ubarwienia. Widoczne były także liczne ubytki warstwy malarskiej: nie zachowała się polichromia koloru zielonego, kolor żółty widoczny był jedynie w drobnych fragmentach, czerwień oraz kolor tła (niebieskie) istniały zaledwie fragmentarycznie. Dekoracja ornamentalna bukietu widoczna była jedynie w zarysie. W odkrywkach ujawniono jasnoniebieski kolor tła, który dodatkowo uległ licznym przebarwieniom. Zmiany barwy nastąpiły prawdopodobnie podczas konsolidacji powierzchni roztworem żywicy naturalnej lub masy woskowo-żywicznej (np. damarowej, mastyksowej lub kalafonii)⁶, której obiekt został poddany podczas poprzedniej konserwacji. Objawami starzenia się impregnatów z żywicami naturalnymi są żółknięcie, utrata przezroczystości i tworzenie się siatki spękań, co właśnie zaistniało na powierzchni skrzyni⁷.

Ryc. 5. Fragment dekoracji na ścianie czołowej skrzyni, widoczne ubytki warstwy malarskiej, pociemniałe warstwy wtórne

Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

Podnózek oraz dolna listwa profilowa pomalowane zostały na zielono, prawdopodobnie po zaistniałych zmianach kolorystycznych.

6 W procesie konserwacji roztwory damary znalazły zastosowanie w funkcji werniksów i impregnatów do drewna.

7 K. Szczepińska, *Historyczne stosowane impregnaty do wzmacniania zniszczonego drewna polichromowanego – próba przeglądu, część I: Impregnaty naturalne*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” 2014, t. 45, s. 577–582.

Technika i technologia wykonania

Po przeanalizowaniu stanu zachowania i wykonaniu opisu skrzyni przystąpiono do prac konserwatorskich. Na wstępie pobrano próbki polichromii do badań analitycznych laboratoryjnych, które pozwoliły ustalić skład pierwiastkowy warstw technologicznych.

W celu ustalenia kolorystyki oraz techniki wykonania obiektu z powierzchni skrzyni pobrano dwie próbki, jedną (próbka nr 1) z tła obiektu i drugą (próbka nr 2) z czerwonego obramienia wewnętrznych płyt. Przeprowadzono analizę składu pierwiastkowego materiału zabytkowego poprzez rentgenowską analizę fluorescencyjną (XRF). Badanie wykazało obecność następujących pigmentów w warstwie oryginalnej: ultramaryny, czerwieni żelazowej, minii. Dodatkowo wykonano zdjęcia mikroskopem skaningowym w świetle widzialnym ukazującym stratygrafię obiektu.

Próbka nr 1 wykazała obecność w pierwszej warstwie ultramaryny oraz śladowe ilości miedzianki, natomiast w warstwie wtórnej biel barytową i biel ołowiową. Badania mikroskopowe oraz wykonany rysunek w karcie ewidencyjnej wskazują na zastosowanie ultramaryny, natomiast odkrywki stratygraficzne ujawniają znacznie jaśniejszy kolor tła. Odmiennie wyniki badania i w odkrywkach *in situ* wynikają prawdopodobnie ze zmian kolorystycznych, jakie zaszły w warstwie malarskiej. Pigment ultramaryna wykazuje wrażliwość na środowisko kwaśne⁸, dodatkowo nie powinno się go mieszać z pigmentami ołowiowymi i miedzianymi. W przypadku badanego obiektu – *tróhły* – pigment mógł być narażony na środowisko kwaśne wynikające z działalności organizmów autotroficznych wydzielających do otoczenia kwasy organiczne. Właśnie ten czynnik mógł wpłynąć na zmianę odcienia i temperatury ultramaryny⁹. Kolejną przyczyną przebarwień mogło być użycie w warstwie przemalowań pigmentów zawierających biel ołowiową oraz pigmentów zawierających miedź.

8 Ultramaryna jest odporna na działanie światła i alkaliów, jednak wykazuje wrażliwość na środowisko kwaśne. Ze względu na obecność w pigmentcie wolnej siarki nie należy jej mieszać z pigmentami zawierającymi ołów i miedź, por. P. Rudniewski, *Pigmenty i ich identyfikacja*, Warszawa 1960, s. 65–66.

9 Działalność organizmów autotroficznych jest bardzo szeroka – organizm taki odżywia się klejem zawartym w warstwach malarskich oraz powierzchniowych składników drewna, w tym celulozy. Skutkiem takiej działalności jest dezintegracja i odpadanie warstw malarskich. Strzępki grzybów wydzielają do podłoża produkty metabolizmu, w tym wiele kwasów, por. A.B. Strzelczyk, J. Karbowska-Berent, *Drobnoustroje i owady niszczące zabytki i ich zwalczanie*, Toruń 2004, s. 86–90.

Ryc. 6. Zdjęcie próbki w świetle VIS
 Źródło: zbiory autora, fot. D. Zasada-Kłodzińska

Tabela. 1. Próbkę nr 1, opis warstw chronologicznych

numer warstwy	charakterystyka warstwy	skład chemiczny	faza chronologiczna
3 (spectrum 45830)	brązowa warstwa malarska	biel barytowa, biel ołowiowa, uwagi: śladowe ilości żelaza, miedzi, glinu wynikają ze skanowania lica warstwy nr 3, pod którą znajduje się warstwa nr 2	II
2 (spectrum 45829)	niebieska warstwa malarska	ultramaryna ($\text{Na}_{8-10}\text{Al}_6\text{Si}_6\text{O}_{24}\text{S}_{24}$), biel ołowiowa ($2\text{PbCO}_3 \cdot \text{Pb}(\text{OH})_2$), śladowe ilości miedzianki	I
1	drewniane podłoże	sosna	

Oprac. D. Zasada-Kłodzińska

W próbce nr 2 wykryto następujące pigmenty w warstwie oryginalnej: minię oraz śladowe ilości czerwieni żelazowej, natomiast w warstwie przemalowań biel barytową i biel ołowiową. Pigment minia został wykorzystany do wykonania obramienia *okienek* na ściankach czołowych i bocznych. Natomiast pigmentu czerwonego żelazowego użyto do malowania kwiatów oraz inskrypcji 1830.

Ryc. 7. Mikrofotografia próbki w świetle VIS

Źródło: zbiory autora, fot. D. Zasada-Kłodzińska

Tabela 2. Próbkę nr 2, opis warstw chronologicznych

numer warstwy	charakterystyka warstwy	skład chemiczny	faza chronologiczna
3 (spectrum 45830)	brązowa warstwa malarska	biel barytowa, biel ołowiowa	II
2 (spectrum 45829)	czerwona warstwa malarska	minia, śladowe ilości czerwieni żelazowej	I
1	drewniane podłoże	sosna	

Oprac. D. Zasada-Kłodzińska

Technika wykonania skrzyni przedstawia się następująco: wykonana jest z drewna sosnowego, z desek tworzących prostopadłości, których narożniki zmontowane zostały w konstrukcji węglowej. Listwy profilowe mocowane są na kołki drewniane, podobnie jak nóżki, po których zostały jedynie kołki. Półskrzyniek wykonany był w późniejszym okresie z innego drewna (prawdopodobnie jodłowego) i zamontowany w skrzyni z użyciem gwoździ. Warstwę malarską nałożono bezpośrednio na drewnie sosnowym w technice klejowej. W tle zastosowano pigment z ultramaryną, natomiast do czerwonych pasów pigment ołwiowy – minię. Ornament roślinny namalowano zielenią, której pigmentu nie ustalono, natomiast kwiaty we wnętrzu wykonano farbami z dodatkiem czerwieni żelazowej, żółcie-

ni i bieli. Druga warstwa chronologiczna powstała podczas konserwacji w latach 70. XX wieku, kiedy to wykonano punktowania *tratteggio* oraz konsolidację zawierającą prawdopodobnie żywice naturalne. Trzecią warstwę chronologiczną stanowi podnózek pomalowany na zielono. Przeprowadzone badania oraz odkrywki stratygraficzne pozwoliły na podjęcie działań konserwatorskich.

Przebieg prac konserwatorskich

Prace rozpoczęto od przeprowadzenia zabiegu dezynfekcji warstw malarskich 2-procentową aseptiną w 30-procentowym etanalu poprzez spryskanie powierzchni. Czynność wykonano dwukrotnie wraz z klimatyzowaniem obiektu w odstępach 7-dniowych. Następnie można było przystąpić do gruntownego oczyszczenia elementów niepolichromowanych, czyli wnętrza i odwrocia skrzyni, stosując miękkie gumki, sztyft szklany, pędzle szczecinowe i szczotki ryżowe. Wówczas usunięto również mechanicznie pociemniałe uzupełnienia wykonane z mączki drzewnej z poliocetanem winylu, które występowały szczególnie na wieku skrzyni. Wtórne uzupełnienia należało usunąć ze względu na pociemnienie oraz zbyt dużą powierzchnię. Usunięcie wszelkich zabrudzeń i kitów pozwoliło na ustalenie, iż kolor wieka był niebieski (a więc zgodny z kolorem skrzyni), a pośrodku występowała dekoracja w okręgu, ponieważ zachowały się ślady rytowania koła za pomocą cyrkla. Można jedynie przypuszczać, że elementem dekoracyjnym we wnętrzu okręgu był bukiet. Szerokość obramienia była zgodna z szerokością obramień prostokątnych na ścinkach, mimo iż jego kolor nie został odsłonięty, analogia wskazuje na zastosowanie w tym miejscu minii.

Aby przystąpić do kolejnych etapów, należało przeprowadzić zabiegi dezynsekcji i impregnacji drewnianego podłoża. Najlepsze rezultaty w zwalczaniu owadów uzyskuje się poprzez wstrzykiwanie środków toksycznych w otwory. Jest to zabieg pracochłonny, lecz najmniej szkodliwy dla powłok wykończeniowych. Zabieg wykonano poprzez iniekcję (miejsca polichromowane) oraz nanoszenie pędzlem (miejsca niepolichromowane). Zastosowano preparat owadobójczy do drewna Hylotoks Q firmy Altax. Jest to środek zwalczający i zabezpieczający drewno przed ponowną inwazją insektów. Po tym zabiegu skrzynię owinięto folią malarską, aby zmaksymalizować proces penetracji. Kolejnym zabiegiem, koniecznym przed podjęciem dalszych prac, była impregnacja drewnianego podłoża, które wykonywano w dwóch fazach. W pierwszej wstrzykiwano do otworów 5–7-procentowy roztwór Paraloidu B-72 w dowanolu. Po oczyszcze-

niu uszkodzonego elementu i usunięciu mączki drzewnej z otworów odkurzaczem (o ile było to możliwe) przystąpiono do wstrzykiwania preparatu. Do części otworów prowadzono iniekcję strzykawkami bez tłoków, aby preparat mógł swobodnie spływać do korytarzy. Następnie obiekt szczelnie okryto folią. Kolejna faza wzmacniająca drewno polegała na aplikowaniu Paraloidu B-72 o wyższym stężeniu – 10–15%. Zabieg wykonywano podobnie jak w pierwszej fazie. Celem uzyskania zadowalających efektów przeprowadzono go kilkakrotnie, aż do momentu wypłynięcia nadmiaru roztworu.

Ryc. 8. Fragment odwrocia podczas impregnacji za pomocą iniekcji strzykawkami bez tłoków celem swobodnego spływania roztworu

Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

Otwory po żerowaniu owadów wypełniono kołkami, które wcześniej zostały zaimpregnowane preparatem Paraloid B-72 w dowanolu. Fleki wklejano za pomocą spoiwa Vinavil NPC. Po wyschnięciu kleju nadmiar kołka odcinano szcypczykami, natomiast otwory, które nie stwarzały możliwości flekowania, wypełniano żywicą epoksydową Araldite SV/HV.

Ryc. 9. Ścianka boczna podczas usuwania wtórnych warstw i flekowania otworów wylotowych owadów szkodników drewna

Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

Kolejnym zabiegiem było usuwanie wtórnych warstw oraz pociemnianych punktowań. Próby oczyszczenia wykonano, stosując preparaty od najłagodniejszych do najmocniejszych, kontrolując efekty ich działania oraz stan polichromii. Okazało się, iż w obrębie koloru czerwonego należy zastosować rozpuszczalnik (aceton) w kompresach, a następnie częściowo mechanicznie usuwać warstwę wtórnej żywicy. Natomiast na powierzchni koloru tła najlepsze rezultaty dawały izopropanol (rozpuszczalnik) oraz oczyszczanie mechaniczne skalpelem. Dodatkowo przed oczyszczaniem pasów czerwonych należało przeprowadzić ich konsolidację preparatem z 5-procentowym roztworem polialkoholu winylu po nawilżeniu powierzchni 50-procentowym etanolem. Zabieg wykonano z użyciem bibułki japońskiej.

Ryc. 10. Ściana boczna skrzyni, stan podczas konsolidacji oraz wykonywania prób usuwania wtórnych warstw technologicznych

Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

Należy zaznaczyć, iż usuwanie warstwy wtórnej należało cały czas kontrolować, ponieważ stan zachowania warstwy malarskiej był zły – w każdym miejscu była zachowana inaczej. Szczególnie przed oczyszczeniem powierzchni lica należało wykonać zarys wici roślinnej, aby nie zatracić formy bukietu. Bukiet był czytelny tylko dzięki obecności zarysów kwiatów i łodyg z liśćmi, które pozostały w warstwie tła pigmentu. Wykonano wstępny zarys w postaci lawowania z zastosowaniem farb ketonowych w kolorze ziemi zielonej wraz z ochrą. Dopiero wówczas można było prowadzić dalsze oczyszczanie powierzchni niebieskiego tła, nie tracąc formy dekoracji ornamentальной. Po oczyszczeniu powierzchni okazało się, iż ubytki warstwy malarskiej są rozległe, natomiast barwa tła z licznymi przebarwieniami. Dzięki usunięciu wtórnych warstw oraz licznych zabrudzeń można było całą powierzchnię skonsolidować preparatem Regalrez 4095. Następnie przystąpiono do scaleń kolorystycznych i punktowań farbami temperowymi firmy Talens oraz farbami ketonowymi marki Maimeri. Niektóre elementy dekoracyjne należało zrekonstruować na podstawie dostarczonych przez Muzeum rysunków, na przykład listwę profilową wieka. W tym miejscu pozostały jedynie minimalne fragmenty ornamentu falowego, które pozwoliły jednak ustalić szerokość oraz zakres występowania ornamentu żółtego znanego z rysunku. Punk-

towania, rekonstrukcje i scalenia kolorystyczne wykonano w minimalnym stopniu, aby zachować jak największą ilość warstwy oryginalnej oraz charakter skrzyni jako obiektu muzealnego.

Ryc. 11. Fragment ściany czołowej, stan podczas punktowań
Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

Do zakresu prac konserwatorskich zaliczyć należy także demontaż wtórnego podnóżka. Po analizie źródłowej i porównawczej wykonano projekt zgodny z rozstawem istniejących kołków oryginalnych oraz nawiązując profilami do podobnych skrzyń. Nowe profile wycięto wedle projektu zatwierdzonego przez Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”. Jak wiadomo *tróhły* miały zróżnicowane podnóżki, jednak najpowszechniejsze były te o konstrukcji ramowej (rama zbita z desek o szerokości około 20–30 cm, oddzielona listwą profilową od pudła skrzyni). Faliste wycięcie u dołu podnóżka ramowego pełniło funkcję ozdobną, ale również umożliwiała wentylację¹⁰.

10 K. Piegza, *Cieszyńskie skrzynie malowane*, Cieszyn 1983, s. 24.

Ryc. 12. Podnózek, stan po wycięciu nowych profili zgodnych z zatwierdzonym projektem

Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

W trakcie konserwacji skrzyni przeprowadzono demontaż elementów metalowych, a więc antaby i kluczynki. Uchwyty wyposażone były w dwa szyldziki w postaci czwórliścia, z których jeden z powodu korozji był zniszczony i dlatego został odtworzony zgodnie z zachowanymi oryginałami. Skrzynia nie miała zamka, a miejsce po nim było zaślepione. Nowe zamknięcie zostało dostarczone przez Muzeum i zamontowane. Ponieważ istniejąca kluczynka nie pasowała ani do klucza, ani do dekoracji obiektu, gdyż zasłaniała kwiaty w jej górnej części oraz fragment obramienia, postanowiono dopasować inną, adekwatną do dekoracji, stylu skrzyni oraz pasującą do klucza i zamka.

Po demontażu elementów żelaznych zwarte nawarstwienia korozyjne usunięto metodami mechanicznymi, odkryte ogniska wżerowe udało się oczyścić tą samą metodą. Do usunięcia nawarstwień użyto narzędzia specjalistycznego uzbrojonego w precyzyjne końcówki ściernie i mikroszczoteczki. Niektóre elementy oczyszczano za pomocą włókna szklanego i szczotek. Po odpyleniu powierzchnie pokryto roztworem kontaktowego inhibitora pasywującego mikroogniwa korozji – tanią. Po odparowaniu rozpuszczalnika i całkowitym wyschnięciu elementów metalowych ich powierzchnię zabezpieczono lakierem Paraloid B44, a następnie na całość nałożono trzykrotnie воск COSMOLOID H80. Zrekonstruowano jeden z szyldów, wycinając go z metalowej płyty i nadając mu oryginalny charakter, a następnie zamontowano zamek.

Ryc. 13. Elementy metalowe, stan po pracach konserwatorskich
Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

Zakończeniem prac było zabezpieczenie elementów polichromowanych werniksem końcowym ketonowym.

Opis i analiza formy

Trówy były często spotykane w meblarstwie ludowym od XVIII wieku. Najwcześniej datowane zabytki pochodzą z obecnych terenów Polski południowej i zachodniej, skąd rozpowszechniono je na tereny północne i wschodnie. Początkowo skrzynie te były malowane monochromatycznie¹¹. W każdym regionie, w którym występowały, wypracowano cechy charakterystyczne, jednak kontakty i migracja ludności spowodowały modernizacje ujednociające. Kontakty między okolicznymi pracowniami powodowały, iż wytwarzane skrzynie były coraz bardziej do siebie podobne. Jednak na Śląsku Cieszyńskim w sąsiadujących ze sobą wsiach ukształtował się pewien typ skrzyni charakterystyczny dla całego regionu. Niekiedy w małych warsztatach stolarskich formy skrzyń przyjmowały bardziej indywidualny charakter, znany wyłącznie na mniejszym obszarze¹².

11 R. Reinfuss, *Ludowe skrzynie malowane*, Warszawa 1954, s. 10–11.

12 *Ibidem*, s. 20–22.

Geometria *tróheł* oraz budowa stolarska były podobne do skrzyń z innych obszarów. Były to prostopadłościany zbudowane z drewna sosnowego bądź świerkowego, gdzie poszczególne deski były łączone na krawędziach na tak zwane *cynki*. Podstawy *trówały* występują w dwóch typach: jako podnóżki wykonane z desek mocowanych za pomocą kołków drewnianych lub nogi toczone. Ze względu na bliski kontakt z podłożem (głównie z wilgocią) podstawy skrzyń często ulegały zniszczeniu, a w wielu przypadkach były rekonstruowane. Do malowania skrzyń stosowano pigmenty w proszku rozcierane z odpowiednim spoiwem, na przykład wodą klejową, pokostem. Stosowano wąską gamę pigmentów, wykorzystując jedynie około czterech kolorów. Na przygotowanym barwnym tle wykonywano pola zdobnicze, a w nich zazwyczaj dekoracje roślinne. Natomiast gzymsy malowane były gładko lub z zastosowaniem ornamentów geometrycznych. Skrzynie zazwyczaj miały gładkie ściany, czyli pozbawione ozdób snycerskich, jednak na ścianach skrzyń można spotkać listwy profilowe¹³. Charakterystyczne dla *tróheł* było rozmieszczenie ornamentów zdobniczych na ścianach, przy czym dekoracja na ścianie czołowej ujmowana była przeważnie w dwa pola zdobnicze, tak zwane *okienka* lub *tabulki*. Linie obramienia malowano często w dwóch żywych kolorach, na przykład czerwonym i żółtym¹⁴.

Omawiana *trówała* charakteryzuje się indywidualnym podejściem wytwórcy do dekoracji, ponieważ na licu występuje jedno pole zdobnicze w formie prostokąta, co stanowi prostszy rodzaj kompozycji. Z kolei narożniki obramienia są ścięte półkoleście, nawiązują tym samym do renesansowej ornamentyki. Główny motyw zdobniczy skrzyni to rozłożysty bukiet kwiatów umieszczony w czerwonym flakoniku. Naczynie bukietu wydaje się zdecydowanie za małe w stosunku do wielkości zdobniczego bukietu. Łodygi kwiatu umieszczone są względnie symetrycznie, w niektórych miejscach tworząc płataninę. Na zakończeniu symetrycznie umieszczono kwiaty koloru żółtego, białego i czerwonego. Żółte mają kształt dzwoneczków, natomiast białe i czerwone są wielopłatkowe. Łodygi rośliny są rozbudowane, wijące się, dodatkowo wzbogacone liśćmi o strzałkowatej formie. Lejkowata korona kwiatu oraz strzałkowate liście sugerują być może zaczerpnięcie kształtów z rośliny o nazwie powój polny (*Convolvulus arvensis*), która wytwarza również cienkie płożące się pędy. Natomiast białe i czerwone kwiaty przypominają inne łąkowe rośliny,

13 Obserwacja dokonana w oparciu o analizę wizualną obiektów w okolicznych muzeach na terenie Górnego Śląska z eksponatami nawiązującymi do tytułowej skrzyni.

14 L. Piegza, *Cieszyńskie skrzynie...*, s. 30.

być może stokrotkę pospolitą (*Bellis perennis*). Rośliny przedstawione są w uproszczonej formie, choć z całą pewnością wzór nie był malowany od szablonu czy wzornika, jak to czasami miało miejsce w przypadku niektórych obiektów¹⁵. Na skrzyniach cieszyńskich powszechnie stosowane były bukiety i wiązanki złożone głównie z kwiatów przypominających tulipany, narcyzowate, jak również nagietki, złocień, stokrotki. Zazwyczaj umieszczone były w dzbanuszkach, kielichach, koszykach itp.¹⁶

Na licu badanej skrzyni wiannej znajduje się również data powstania (1830), wykonana czerwoną farbą tuż nad zamkiem.

Ryc. 14. Skrzynia *trówa*, stan po pracach konserwatorskich
Fot. S. Kudła-Herner, 2021 rok

Ścianki boczne nie mają dekoracji ornamentalnej, a jedynie kwadratowe malowane płyciny ze ściętymi narożnikami, w których centralnie umieszczono antaby z szyldzikami w formie czwórliścia. Poza głównymi dekoracjami w *okienkach* na *trówach* występowały inne dekoracje kwiatowe bądź geometryczne, które zawsze musiały być przedstawione symetrycznie¹⁷. W przypadku badanej skrzyni na listwie profilowej wieka występuje ornament falisty, być może sugerujący girlandę, a wykonany w kolorze żółtym. Wieko skrzyni również było w przeszłości dekorowane, jednak ozdoba ta miała krótkie trwanie, gdyż narażona była na wycie-

15 R. Reinfuss, *Ludowe skrzynie...*, s. 27.

16 L. Piegza, *Cieszyńskie skrzynie...*, s. 32.

17 Ibidem, s. 33.

ranie. Zazwyczaj występował tam ornament w formie elipsy bądź koła, podobnie jak w tytułowej skrzyni. Natomiast we wnętrzu okręgu znajdowała się powtarzalna dekoracja ze ścianki czołowej (nieco uboższa) lub na przykład w formie wieńca¹⁸.

Trudno jednoznacznie porównać badaną skrzynię do innych pochodzących z tego okresu. W oparciu o dostępne źródła należy stwierdzić, iż omawiana *trówała* jest unikatowa, jeżeli chodzi o przedstawienie dekoracji na licu w jednym prostokątnym polu. Natomiast pozostałe elementy wydają się być podobne do skrzyń wiannych z obszaru Śląska Cieszyńskiego. Głównymi ośrodkami, w których wykonywano podobne *trówały*, były Cieszyn, Skoczów i Jabłonków¹⁹. Można przypuszczać, iż pracownia, z której pochodzi obiekt, była niewielka. Prawdopodobnie majstrowi w pracach malarskich pomagała rodzina lub czeladnik. Początkowo skrzynie były malowane skromnie, lecz z czasem, w miarę poznawania techniki i jej transferu od stolarzy miejskich *tróhły* stawały się ozdobą chaty wiejskiej²⁰. Stolarze je wytwarzający nie sygnowali swoich prac, z kolei ustalenie rodowodu po sposobie malowania również nastręcza wielu trudności. Indywidualne znamiona warsztatowe czy nawet regionalne zacierają się ze względu na ruchy migracyjne (zarobkowe, związane z zawarciem związku małżeńskiego) czy dostępność gotowych mebli tego typu na jarmarkach. Przemieszczanie się ludności wywołało także wymianę tradycji ornamentalnych.

Zakończenie

Omawiana skrzynia posażna, mimo prostoty wykonania, stanowiła dla panny młodej bardzo cenny przedmiot. Obiekt, podobnie jak inne tego typu dawniej na wsi, bardzo szanowano, ponieważ stanowił wspomnienie domu rodzinnego i przekazywany był z pokolenia na pokolenie jako pamiątka po matce czy babce. Nie żałowano więc kosztów i starań, aby skrzynia była duża, pojemna i pięknie malowana.

Współcześnie stanowi ona niezwykle istotny wkład w wiedzę o kulturze oraz tradycji. Jest to ponadto obiekt cenny z punktu widzenia sztuki ludowej ze względu na swobodną twórczość malarską, która nie odwzorowuje natury. Przeprowadzone prace badawcze i konserwatorskie umożliwiły poznanie techniki i technologii jej wykonania, ale przede wszystkim przywróciły jej dawną, zgodną z zamysłem świetność.

18 Ibidem, s. 35.

19 M. Kapalski, *Na skrzyżowaniu dziejów i kultur. Ekspozycja stała Muzeum Śląska Cieszyńskiego*, Cieszyn 2006, s. 142.

20 Ibidem, s. 20.

Conservation and Restoration of the Dowry Chest from 1830 from the Collection of the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów”

The painted dowry chest (*trówała*) originates from the village of Brenna-Leśnica, and currently belongs to the collection of the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park Chorzów”. The article describes the subject of preservation and restoration of the painted chest and also attempts to establish the history and origin of this piece of furniture. Apart from the descriptions of preservation works, the technique and technology of painting chest are presented.

Keywords: painted chest, *trówała*, preservation and restoration